

STANISŁAWA TUCHOLSKA
Lublin

STRES I SATYSFAKCJA W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

Prowadzone w ostatnich dekadach intensywne badania nad stresem pozwoliły dostrzec stresogenną rolę warunków codziennego życia współczesnego człowieka, w tym rolę czynników związanych z pełnionymi funkcjami zawodowymi (Biela 1990). W literaturze przedmiotu coraz więcej uwagi poświęca się generowaniu stresu w tzw. zawodach społecznych, w których konieczna jest troska i odpowiedzialność za drugiego człowieka, jak to ma miejsce m.in. w zawodach lekarza, pielęgniarki, policjanta, pracownika socjalnego czy nauczyciela.

Sęk (1994) zwraca uwagę, że są to zawody, w których osobowość (osoba) wykonawcy stanowi istotne narzędzie pracy i jest miernikiem skuteczności działania lub kreatywności wyników. Zasadzają się one na bliskim kontakcie interpersonalnym, wymagającym współdziałania i wymiany emocjonalnej. Zatem pełnienie w nich ról zawodowych wymaga od pracownika określonego zaangażowania osobistego, szczególnej troski i uwagi, co samo w sobie może być obciążające psychicznie.

Równocześnie należy podkreślić, że działalność pedagogiczna jest szczególnym rodzajem pracy ludzkiej. Teoretycy wychowania podkreślają jej twórczy charakter i porównują do pracy uczonego lub artysty. Kształtowanie człowieka nie ma jednak dostatecznie bliskiego odpowiednika nawet w działalności twórczej. Złożoność procesów wychowania i kształcenia wymaga od nauczyciela dużej wiedzy i rozległych umiejętności, odpowiednich cech charakteru i właściwej postawy wobec problemów młodzieży: zrozumienia i respektowania jej potrzeb, otwartości i gotowości niesienia pomocy, adekwatnego ingerowania i taktownego rozwiązywania konfliktów, obiektywnego oceniania i nieustannego inspirowania właściwymi treściami. Zatem działalność dydaktyczna, wychowawcza i opiekuńcza wymaga zaangażowania całej osobo-

wości (osoby) nauczyciela, co sprawia, iż jest to zawód szczególnie absorbujący psychicznie, odpowiedzialny, a co się z tym wiąże – wyczerpujący.

W stosunku do zawodu nauczyciela istnieją duże oczekiwania, które najczęściej nie są poparte odpowiednim statusem społecznym, w tym statusem ekonomicznym w szczególności. W puli stresorów związanych z wykonywaniem tego zawodu istotne miejsce zajmują braki techniczno-materialne placówek oświatowych, niedostatki architektoniczne, niedociągnięcia programowe, niewłaściwe relacje interpersonalne w zespołach nauczycielskich, zbyt liczebne klasy, niewłaściwe zachowanie uczniów i brak u nich motywacji do nauki (French 1993; Sęk 1994; 1996; Tucholska 1996).

Zdaniem Fontany (1998), stresorodny charakter zawodu nauczycielskiego jest pochodną konfrontowania się z różnorodnymi, często rozbieżnymi wymaganiami ze strony uczniów. Wiele z tych wymagań i oczekiwań pozostaje w sprzeczności, a niektórym z nich wręcz nie można podołać. Fontana ponadto zwraca uwagę, że jest to zawód o dużej ekspozycji społecznej, co łączy się z kontrolą, oceną i krytyką zarówno działalności, jak i jej efektów ze strony otoczenia. Istotnym źródłem stresu może być również frustracja z racji konieczności rezygnowania z własnych standardów zawodowych czy też trudności w ich realizowaniu z uwagi na występujące realia.

Znaczący wkład w rozwój problematyki stresu nauczycielskiego mają dwaj angielscy psychologowie, Kyriacou i Sutcliffe (1978a; 1978b) z Uniwersytetu Cambridge, którzy wypracowali w miarę spójną koncepcję zjawiska stresu nauczycielskiego, skonstruowali kwestionariusz do jego pomiaru i zapoczątkowali systematyczne badania psychologiczne nad stresem w tej grupie zawodowej.

Kyriacou i Sutcliffe (1978a) definiują stres nauczycielski jako „generowanie negatywnych emocji (typu gniew bądź depresja) u nauczycieli, którym zwykle towarzyszą patologiczne zmiany biochemiczne i fizjologiczne (takie jak przyspieszenie akcji serca, wydzielanie się hormonów adrenokortykotropowych bądź wzrost ciśnienia krwi), będących rezultatem wykonywanego zawodu i warunkowanych percepcją stawianych im wymagań jako zagrażających ich samoocenie i dobremu samopoczuciu, jak też warunkowanych mechanizmem radzenia sobie w celu redukcji spostrzeganych zagrożeń” (s. 2). Zwięźle określają stres nauczycielski jako „wystąpienie syndromu negatywnych emocji (takich jak gniew bądź depresja), które są rezultatem wykonywanego zawodu” (1978b, s. 159).

W swoich pracach autorzy ci podkreślają, iż ważną rolę w powstawaniu stresu odgrywają właściwości intrapsychiczne jednostki, takie jak stałe cechy osobowości (np. cierpliwość, wytrwałość), które mogą modyfikować percepcję

stresora, co z kolei przyczynia się do zróżnicowania reakcji stresowych u poszczególnych osób, mimo identycznych warunków zewnętrznych.

W literaturze polskiej próbę zdefiniowania przewlekłego stresu społecznego podjęła Sęk (1992; 1994). W swoim podejściu odwołuje się ona do transakcyjnego modelu stresu, wypracowanego przez Lazarusa i Folkmann. Ujmuje go jako dynamiczną sekwencję powiązanych procesów interpretacji i wartościowania stresorów (ocena pierwotna), oceny własnych kompetencji i zasobów (ocena wtórna) oraz powtórnej oceny skuteczności sposobów zmagania się z obciążeniem występującym w pracy zawodowej wymagającej bliskich kontaktów emocjonalnych i troski o dobro ludzi (1994, s. 327).

Badania nad epidemiologią stresu nauczycielskiego prowadzone są od połowy lat sześćdziesiątych w różnych krajach prawie wszystkich kontynentów. Dostarczają one danych empirycznych potwierdzających stresogenny charakter pracy pedagogicznej. Wyniki badań nauczycieli brytyjskich Kyriacou i Sutcliffe (1978b), Kyriacou (1989), Borg (1990), Fontana i Abouserie (1993), amerykańskich (Broiles 1982; French 1993) i australijskich (Otto 1986; Punch, Tuetteman 1990; Pithers, Fogarty 1995) wskazują, że około 25% czynnych zawodowo nauczycieli doświadcza bardzo silnego bądź ekstremalnego stresu zawodowego w pracy. Szczegółowe analizy danych sugerują, że takie zmienne, jak płeć, wiek, wykształcenie czy staż pracy w zawodzie raczej nie różnicują nasilenia subiektywnie odczuwanego stresu.

O pewnej swoistości zawodu pedagoga decyduje również to, iż efekt pracy daje często pośrednie, nieprzedmiotowe gratyfikacje, co sprawia, że czynności zawodowe mogą z jednej strony być źródłem napięcia i stresu, z drugiej zaś dostarczać satysfakcji i zadowolenia. Potwierdzają to liczne dane empiryczne. Badania Borga i Falzona (1989) dostarczają danych świadczących o tym, iż mimo stosunkowo dużego stresu około 60 do 70% czynnych zawodowo nauczycieli odczuwa satysfakcję z wykonywanego zawodu i lubi swoją pracę. Zbliżone wskaźniki uzyskał Wiśniewski (1990), dokonując porównań danych z kilku krajów. Natomiast Chaplain (1995) ustalił, badając 267 nauczycieli angielskich szkół podstawowych, że 37% z nich jest usatysfakcjonowanych wykonywanym zawodem. Nieco inne wskaźniki uzyskali Montalvo, Bair oraz Boor (1995). Stwierdzili oni, że dla 97% badanych przez nich nauczycieli praca z uczniami była znaczącym źródłem zadowolenia.

Pogłębione analizy niektórych danych empirycznych wskazują na stosunkowo słabą bądź negatywną korelację satysfakcji zawodowej z poziomem stresu (Chaplain 1995; Hyodo 1992; Borg, Riding, Falzon 1991).

W polskiej literaturze odczuwa się wyraźny niedosyt opracowań na temat stresu i jego korelatów u czynnych zawodowo nauczycieli. Prowadzone i opu-

blikowane dotychczas badania dotyczą głównie zjawiska wypalenia zawodowego, będącego odpowiedzią organizmu na chroniczny stres emocjonalny, doświadczany w pracy (Sęk 1992; 1994; 1996; Krawulska-Ptaszyńska 1992; Kliś, Kossewska 1998).

Badając subiektywne poczucie obciążenia stresem zawodowym u 119 nauczycieli Sęk (1996) ustaliła, że wpływa on głównie z niskich zarobków, niewspółmiernych do wysiłków i wkładu pracy, oraz niskiego prestiżu społecznego zawodu pedagoga. Zdaniem autorki, głównymi generatorami stresu u polskich nauczycieli są pochodne czynników makrospołecznych przejawiające się ich niskim statusem ekonomiczno-społecznym, brakiem prestiżu, przeładowaniem programów nauczania, pełnymi napięciami i rywalizacji stosunkami w zespołach pedagogicznych, niedostatkami materialnymi szkół (Sęk 1994).

Dokonujące się w Polsce zmiany w systemie edukacji z racji transformacji ustrojowych czynią problematykę stresu, obciążeń psychicznych i satysfakcji w zawodzie nauczycielskim szczególnie aktualną.

Prezentowane w artykule badania mają na celu analizę subiektywnej oceny poziomu stresu u nauczycieli szkół podstawowych oraz doświadczanej satysfakcji i zadowolenia z pełnionych ról zawodowych, łącznie z ustosunkowaniem emocjonalnym do wykonywanych zadań.

I. GRUPA BADANYCH I METODA BADAŃ

W badaniach udział wzięło 747 nauczycieli pracujących w państwowych szkołach podstawowych w kilku województwach, w tym 611 kobiet i 136 mężczyzn. Grupa została dobrana w sposób incydentalny. Badania prowadzone były anonimowo.

Wiek badanych wahał się w granicach od 21 do 58 lat, średnia wieku $M = 33,38$, a odchylenie standardowe $SD = 7,33$. Staż pracy badanych mieścił się w granicach od niepełnego roku do 31 lat. W grupie badanych 521 respondentów (69,7%) miało wykształcenie wyższe, a 226 (30,3%) niepełne wyższe bądź średnie pedagogiczne.

W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Źródeł Stresu Nauczycielskiego własnej konstrukcji. Całość metody tworzą: rozbudowana metryczka ujmująca dane socjodemograficzne badanych oraz twierdzenia uporządkowane w dwie części. Pierwsza z nich składa się z dziesięciu itemów dotyczących różnych aspektów funkcjonowania i przystosowania w zawodzie pedagoga. W artyku-

le wykorzystane zostały dane uzyskane za pomocą sześciu itemów pozwalających ująć subiektywną ocenę:

- 1) zestresowania wykonywaniem zawodu nauczyciela,
- 2) satysfakcji z wykonywania zawodu nauczyciela,
- 3) pozytywnego emocjonalnego ustosunkowania do zawodu (lubienia zawodu),
- 4) znaczenia (ważności) bycia nauczycielem,
- 5) zestresowania życiem osobistym (z pominięciem pracy zawodowej),
- 6) uposażenia finansowego.

Itemy 1-5 oceniane były według następujących zasad: 0 – nie, 1 – raczej nie, 2 – przeciętnie, 3 – mocno, 4 – bardzo mocno. Natomiast item 6, ujmujący ocenę uposażenia finansowego, badani oceniali na następującej skali: 0 – bardzo słabe, 1 – słabe, 2 – zadowolające, 3 – więcej niż zadowolające, 4 – bardzo dobre.

Druga część kwestionariusza, nie uwzględniona w niniejszym opracowaniu, obejmuje trzydzieści itemów ujmujących różnorodne źródła stresu nauczycielskiego.

II. WYNIKI BADAŃ

Dane z badań 747 czynnych zawodowo nauczycieli zawarte zostały w tab. 1.

Tab. 1. Poziom stresu i satysfakcji z zawodu u nauczycieli (N = 747)

Zmienne	Procentowy rozkład ocen					M
	0	1	2	3	4	
I. Poziom zestresowania zawodem	12,55	22,16	42,46	17,76	5,07	1,76
II. Satysfakcja z zawodu	3,20	9,61	30,31	42,99	13,89	2,53
III. Pozytywne ustosunkowanie do zawodu (lubienie)	3,87	4,54	18,96	42,19	30,44	2,87
IV. Znaczenie zawodu	4,94	6,68	25,77	38,58	24,03	2,59
V. Stres z życia osobistym	18,96	30,31	29,24	16,15	5,34	1,56
VI. Uposażenie finansowe	32,84	48,33	17,22	1,34	0,27	1,65

Procentowy rozkład wyników całej grupy wskazuje, że dla około 23% badanych nauczycieli czynności zawodowe są mocno bądź bardzo mocno stresujące. Około 34% respondentów uważa, że praca generuje u nich przeciętny bądź mniej niż przeciętny poziom stresu. Natomiast dla 13% pedagogów praca wcale nie łączy się z przeciążeniem i stresem. Równocześnie 57% badanych odczuwa dużą satysfakcję z wykonywania zawodu nauczyciela, 40% – przeciętną, a tylko dla 3% czynnych zawodowo pedagogów praca zdecydowanie nie jest satysfakcjonującym zajęciem.

Mimo stosunkowo dużego obciążenia psychicznego, jakie niesie ze sobą praca pedagogiczna, zdecydowana większość respondentów (73% badanych) lubi bądź bardzo lubi wykonywaną pracę. Tylko około 4% badanych nauczycieli deklaruje, że nie lubi swojego zawodu, a około 5%, że raczej nie lubi. Brak pozytywnego zaangażowania emocjonalnego 9% nauczycieli w pewnym stopniu potwierdzałyby fakt negatywnej selekcji do zawodu, którą ocenia się w literaturze jako sytuację ze wszechmiar niekorzystną (Kwieciński 1992; Sęk 1994).

Generalnie pozytywna postawa emocjonalna do wykonywanego zawodu, ujawniona przez większość badanych nauczycieli, koresponduje z odczuwanym przez nich poczuciem jego ważności i znaczenia. Dla 63% badanych jest ważne bądź bardzo ważne to, że są pedagogami, dla 5% wcale nie jest istotne, że wykonują właśnie ten zawód, a dla około 7% raczej nie jest to ważne. Zatem około 12% respondentów nie ceni sobie tego, że wykonuje zawód pedagoga.

Ostatni item ujmował ocenę uposażenia finansowego badanych nauczycieli. Procentowy rozkład danych wskazuje na bardzo negatywną ocenę uzyskiwanego przez nich wynagrodzenia. Ponadto zauważa się dużą jednorodność respondentów w dokonywanych szacunkach. Około 81% badanych nauczycieli uważa, że otrzymywane pobory są zdecydowanie niezadowolające, 17% sądzi, że są zadowolające, a tylko niecałe 2% ocenia swoje uposażenie finansowe jako dobre czy bardzo dobre. Pogłębiona analiza danych wskazuje, że bardziej zadowolonymi z uposażenia są nauczyciele pracujący na wsi i osoby samotne z małym stażem zawodowym.

Uzyskane dane jednoznacznie wskazują na poczucie bardzo dużego niedoinwestowania materialnego pracowników oświaty w naszym kraju. Bardzo często w arkuszach odpowiedzi respondenci uzupełniali swoje szacunki określeniami słownymi typu: „uposażenie żenujące”, „frustrujące”, „utrudniające egzystencję” czy „wybitnie stresujące”.

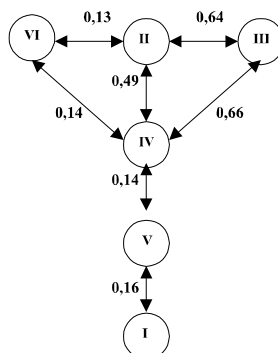
Celem ujęcia zależności między analizowanymi zmiennymi obliczono interkorelację. W tab. 2 podane zostały uzyskane współczynniki korelacji.

Tab. 2. Interkorelacje między zmiennymi stresu i satysfakcji zawodowej u badanych nauczycieli (N = 747)

	I	II	III	IV	V	VI
II	0,07					
III	0,07	0,64**				
IV	0,04	0,49**	0,66**			
V	0,16*	0,06	0,06	0,14*		
VI	0,08	0,13*	0,09	0,14*	0,08	

** $p > 0,001$; * $p > 0,05$.

Dane zawarte w tab. 2 zostały przedstawione w postaci graficznej (rys. 1), celem poglądowego zobrazowania związków korelacyjnych pomiędzy uwzględnionymi wymiarami ustosunkowania do wykonywanego zawodu.

Rys. 1. Struktura interkorelacji zmiennych stresu i satysfakcji zawodowej u nauczycieli

Analiza grafu wskazuje na bardzo silne powiązanie między satysfakcją a pozytywnym ustosunkowaniem do zawodu, wyrażającym się lubieniem czynności i pełnionych ról oraz poczuciem ważności zawodu w życiu osobistym. Również związek między satysfakcją zawodową a uposażeniem finansowym został empirycznie potwierdzony. Oznacza to, że niedostateczne gratyfikacje finansowe nie pozostają bez wpływu na odczuwaną przez nauczycieli satysfakcję. Wykazana zależność jest jednak stosunkowo słaba. Sugeruje

to, iż wśród źródeł satysfakcji zawodowej kwestie finansowe, choć niewątpliwie ważne, nie są jedynymi i najistotniejszymi dla badanych nauczycieli. Nie ma wyraźnej i prostej zależności między subiektywnie odczuwanym stresem a satysfakcją zawodową. Stres zawodowy łączy się ze stresem osobistym, ten zaś koreluje z ważnością zawodu odczuwaną przez badanych. Z kolei znaczenie, jakie jednostka przypisuje własnej pracy, pozostaje w ścisłym związku z pozytywnym ustosunkowaniem do wykonywanego zawodu oraz z satysfakcją, jaką z tego czerpie.

III. DYSKUSJA WYNIKÓW

Dane z badań 747 czynnych zawodowo nauczycieli szkół podstawowych wskazują, że dla 23% z nich praca zawodowa jest mocno bądź bardzo mocno stresująca, dla 64% jest średnio stresująca, a dla 13% wcale nie jest stresująca. Uzyskane wskaźniki są na ogół zgodne z tymi, jakie podawane są w doniesieniach z badań prowadzonych w innych krajach (Kyriacou, Sutcliffe 1978b; Fontana, Abouserie 1993; French 1993; Pithers, Fogarty 1995) i wskazują, że polscy nauczyciele doświadczają stresów zawodowych w podobnym stopniu, jak nauczyciele w innych krajach.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że mimo transformacji ustrojowej i związanej z tym reorganizacji szkolnictwa nie wzrosło radykalnie u nauczycieli subiektywne obciążenie pracą zawodową i jest ono porównywalne z obciążeniem odczuwanym przez pedagogów w krajach zachodnich. W analizie determinant stresu nauczycielskiego zasadne jest zatem koncentrowanie się raczej na właściwościach intrapsychicznych podmiotu niż na zmiennych kontekstu.

Mimo stosunkowo dużego obciążenia psychicznego, jakie niesie ze sobą praca dydaktyczno-wychowawcza, większość badanych nauczycieli lubi swój zawód i jest on dla nich źródłem satysfakcji. Uzyskane w badaniach własnych wskaźniki potwierdzają ustalenia Borgia i Falcona (1989) oraz Montalvo i in. (1995). Co więcej, dla większości respondentów jest znaczące to, że są pedagogami. Należy jednak zauważyć, że w grupie badanych są osoby, które nie lubią swojego zawodu, nie czują satysfakcji z jego wykonywania i nie jest dla nich ważne to, że są nauczycielami. Deklarowanie przez niektórych nauczycieli negatywnej postawy wobec wykonywanego zawodu należy odebrać jako zjawisko bardzo niekorzystne z punktu widzenia dobra uczniów i instytucji, którą reprezentują. Przy próbach jego wyjaśnienia odwołać się można

do negatywnej selekcji zawodowej oraz patologii zasad awansowania, które miały miejsce w naszym szkolnictwie (por. Kwieciński 1992; Sęk 1994). W pewnym stopniu brak pozytywnego ustosunkowania do wykonywanych czynności można wyjaśniać zjawiskiem wypalenia zawodowego u badanych nauczycieli, będącego efektem chronicznego stresu emocjonalnego doświadczanego w pracy.

Pełne niechęci ustosunkowanie emocjonalne do zawodu u niektórych nauczycieli sugerować może ich dużą bierność, słabszą kreatywność, nastawienie przedmiotowe w relacjach interpersonalnych, niekorzystną rozbieżność między zajmowanym stanowiskiem a kompetencją zawodową oraz poczuciem obcości w stosunku do pełnionej roli społecznej. Dalekie jest to od cech pożądanych u nauczycieli, wśród których szczególnie miejsce zajmują: energia, zapał, pozytywne nastawienie do innych – zarówno uczniów, jak i współpracowników – oraz ich podmiotowe traktowanie. Mimo iż negatywne postawy ujawnia nieliczna grupa badanych nauczycieli, to jednak samo zjawisko jest na tyle niepokojące, że nie należy go marginalizować i pomijać.

Zdecydowanie negatywna ocena uposażenia finansowego badanych nauczycieli nie dziwi, gdyż jest zgodna z powszechnym w społeczeństwie odczuciem niedoinwestowania oświaty i kultury przez budżet państwa. Na podkreślenie zasługuje fakt słabej (choć istotnej zależności) między uposażeniem finansowym a satysfakcją zawodową. Z jednej strony sugeruje to znaczenie należytego wynagrodzenia za wykonywaną pracę w kształtowaniu się satysfakcji zawodowej u nauczycieli, z drugiej zaś – niezbyt nasiloną zależność przemawia za tym, że źródłem satysfakcji z pracy dla badanych pedagogów nie są głównie względy finansowe. Tę prawidłowość dodatkowo potwierdza fakt braku zależności między pozytywną postawą emocjonalną do zawodu (lubieniem go) a uposażeniem finansowym u badanych.

Wyniki własnych badań wskazują na złożoność relacji między stresem a satysfakcją z pracy zawodowej u nauczycieli. Zarówno subiektywnie doświadczany stres, jak i satysfakcja są pochodnymi całego splotu czynników. Interkorelacja zmiennych dostarcza danych sugerujących, że satysfakcja jest w większym stopniu pochodną czynników społecznych, zaś stres i przeciążenie zawodem warunkowane jest bardziej zmiennymi intrapsychicznymi.

Efektywnym sposobem minimalizacji stresu i zwiększenia satysfakcji zawodowej może być zatem dbałość o odpowiednie warunki pracy oraz właściwy klimat społeczny zespołów nauczycielskich. Należy dążyć do wypracowywania wśród pedagogów gotowości do współpracy, wzajemnej pomocy i wsparcia.

BIBLIOGRAFIA

- B i e l a A.: Stres w pracy zawodowej. Lublin: RW KUL 1990.
- B o r g M. G.: Occupational stress in British educational settings: a review, „Educational Psychology”, 10(1990), s. 103-126.
- B o r g M. G., F a l z o n J. M.: Stress and job satisfaction among school teachers in Malta, „Educational Review”, 41(1989), s. 271-279.
- B o r g M. G., R i d i n g R. J.: Towards model for the determinants of occupational stress among school teachers, „European Journal of Psychology of Education”, 6(1991), s. 355-373.
- B o r g M. G., R i d i n g R. J., F a l z o n J. M.: Stress in teaching: a study of occupational stress and its determinants, job satisfaction and career commitment among primary school teachers. „Educational Psychology”, 11(1991), s. 59-75.
- B r o i l e s P. H.: An inquiry into teacher stress: symptoms, sources, and prevalence, „Dissertation Abstracts International”, 43(1982), s. 1077-A.
- C h a p l a i n R. P.: Stress and job satisfaction: A study of English primary school teachers, „Educational Psychology”, 15(1995), s. 473-489.
- F o n t a n a D.: Psychologia dla nauczycieli, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo 1998.
- F o n t a n a D., A b o u s e r i e R.: Stress levels, gender and personality factors in teachers, „British Journal of Educational Psychology”, 63(1993), s. 261-270.
- F r e n c h N. R.: Elementary teacher stress and class size, „Journal of Research and Development in Education”, 26(1993), s. 66-73.
- H y o d o K.: Stress and counseling of elementary school teachers, „Japanese Journal Counseling Science”, 25(1992), s. 72-84.
- K l i ś M., K o s s e w s k a J.: Cechy osobowości nauczycieli a syndrom wypalenia zawodowego, „Psychologia Wychowawcza”, 41(1998), s. 125-140.
- K r a w u l s k a - P t a s z y ń s k a A.: Analiza czynników wypalenia zawodowego u nauczycieli szkół średnich. Przegląd Psychologiczny, 35(1992), s. 403-410.
- K w i e c i ń s k i Z.: Socjopatologia edukacji. Warszawa: PAN IRWiR 1992.
- K y r i a c o u C.: The nature and prevalence of teacher stress, [w:] M. Cole, S. Walker (red), *Teaching and stress*, Milton Keynes: Open University Press 1989, s. 146-158.
- K y r i a c o u C., S u t c l i f f e J.: A model of teacher stress, „Educational Studies”, 4(1978a), s. 1-6.
- K y r i a c o u C., S u t c l i f f e J.: Teacher stress: prevalence, sources and symptoms, „British Journal of Educational Psychology”, 48(1978b), s. 159-167.
- M o n t a l v o A., B a i r J. H., B o o r M.: Teachers perception for occupational stress factors, „Psychological Reports”, 76(1995), s. 846-851.
- O t t o R.: Teacher under stress, Melbourne: Hill of Content Publishing 1986.
- P i t h e r s R. T., F o g a r t y G. J.: Occupational stress among vocational teachers, „British Journal of Educational Psychology”, 65(1995), s. 3-14.

- P u n c h K. F., T u e t t e m a n E.: Correlates of psychological distress among secondary school teachers, „British Journal of Educational Psychology”, 16(1990), s. 369-382.
- S ę k H.: Perceived social support and competence in coping with stress and teacher burnout, [w:] H. Sęk (red.), Reading in health and preventive psychology, Poznań: K. Domke Publishing House 1992, s. 123-137.
- S ę k H.: Wypalenie zawodowe u nauczycieli. Społeczne i podmiotowe uwarunkowania, [w:] J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), Edukacja wobec zmiany społecznej, Poznań–Toruń: Edytor 1994, s. 325-343.
- S ę k H.: Wypalenie zawodowe. Psychologiczne mechanizmy i uwarunkowania. Poznań: Zakład Wydawniczy K. Domke 1996.
- T u c h o l s k a S.: Stres w zawodzie nauczyciela. „Psychologia Wychowawcza”, 39(1996), s. 408-417.
- W i ś n i e w s k i W.: Satysfakcja zawodowa nauczycieli: wstępna analiza porównawcza danych z sześciu krajów, Warszawa: Instytut Socjologii UW 1990.

STRESS AND SATISFACTION IN A TEACHER'S JOB

S u m m a r y

The paper discusses the research on the level of stress and professional satisfaction in teachers. 747 working teachers from primary schools have been examined (611 women and 136 men). The studies were conducted with the use of the Questionnaire of Teacher's Stress constructed by the author.

The findings point that for ca. 23% of teachers their job is stressful or very stressful, for 63% is stressful on average, and 13% of teachers do not feel like being under stress at all. The majority of teachers under study (63%) decidedly like their job and feel satisfaction (57%). Among the subjects, however, there are such teachers who do not like their job (9%) and do not feel satisfied (13%). As regards salaries, the teachers' opinion is very negative: 81% think that financial gratification is too low, and only 19% say that it is satisfactory.

Translated by Jan Kłos